

УДК 378.093.2.015.31:[57:61]:174

DOI: 10.31652/2412-1142-2019-53-114-118

Н. Л. Черчик, м. Вінниця, Україна / N. L. Cherchyk, Vinnytsia, Ukraine
natali203@bigmir.net

БІОЕТИЧНА ОСВІТА – ОСНОВА ФОРМУВАННЯ БІОЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО МЕДИЧНОГО ФАХІВЦЯ

Анотація. У статті проаналізовано взаємозв'язок і взаємозалежність біоетики й біоетичної освіти у формуванні біоетичної культури медичного фахівця. Біоетична культура сучасного медичного працівника виступає важливим чинником у його успішній професійній діяльності. В умовах ринкової економіки, біоетична культура, етика, деонтологічна культура медичного працівника є найважливішою складовою успіху, поряд із професіоналізмом і компетентністю. Нині поки-що немає підстав стверджувати, що в Україні склалася і розвивається система біоетичної освіти, оскільки відсутня відповідна нормативно-правова база, яка закріплює б статус такої освіти. Зазначені проблеми показують актуальність біоетичної освіти, її затребуваність у майбутньому, оскільки прогрес у медицині безперервний і людина неминуче зустрічається з новими досягненнями медицини, а також з супроводжуваними їх новими біоетичними проблемами.

Ключові слова: біоетика; біоетичні знання, біоетичне мислення, біоетична культура; біоетична освіта, біоетичні цінності, професійна підготовка майбутніх медичних фахівців.

BIOETHICAL EDUCATION IS THE BASIS FOR THE FORMATION OF THE BIOETHICAL CULTURE OF THE FUTURE MEDICAL SPECIALIST

Summary. The article analyzes the interrelation and interdependence of bioethics and bioethical education in the formation of a bioethical culture of a medical specialist. The bioethical culture of a modern medical worker is an important factor in his successful professional activity. Bioethical culture, ethics and deontological culture of a health worker are the most important parts of success, along with professionalism and competence in a market economy. There is currently no reason to affirm that the system of bioethical education has established and developed in Ukraine as there is no appropriate legal framework that would strengthen the status of such education. These problems show the relevance of bioethical education, its demand in the future, because progress in medicine is continuous and a person inevitably faces new medical achievements, as well as their new bioethical problems.

Key words: bioethics; bioethical knowledge, bioethical thinking, bioethical culture; bioethical education, bioethical values, professional training of future medical specialists.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Біоетика виникла для захисту прав і гідності людини в умовах наростання масиву «небезпечного знання», антропологічної та ціннісної кризи. Серед причин її виникнення є недовіра до наукового бачення в питанні розрізнення «доброго» і «поганого», відірваність традиційної етики від насущних проблем сучасності, множинність і різноманітність етичних навчань. Біоетика виникла як прикладна етика, на яку покладалося завдання пошуку шляхів розв'язання моральних проблем, що мають відкритий характер, у контексті глобального філософського осмислення життя і смерті людини, і ширше – всього живого. Тобто, біоетика сформувалася як наука, внутрішньо неоднорідна. За наявності філософської й етичної складових біоетика тяжіє до нормотворчості та створення спеціальних соціальних інститутів, які закріплюють вироблені норми і контролюють їх виконання в медичній діяльності.

Разом з тим, під час впровадження нових технологій потрібен ретельний аналіз потенційних переваг і ризиків, що базується на обізнаності етичних стандартів та нормативно-правових документів. Саме біоетика створює методологічну стратегію регуляції та контролю людської діяльності, за допомогою якої можливо з розумінням використовувати надбання науково-технічного прогресу та покращити якість життя сучасних і майбутніх поколінь. Проте, є всі підстави вважати, що лікарі, фармацевти, науковці не в повній мірі володіють основними принципами біоетики, недостатньо ознайомлені з правилами та законами, необхідними для повсякденної діяльності. У зв'язку з цим украй важливим є викладання біоетики в медичних закладах вищої освіти та коледжах, підготовка систематизованих підручників, посібників, що містять етичні, правові та законодавчі матеріали. Осмислене сприйняття категорій біоетики та формування біоетичної культури варто вважати необхідною складовою формування спеціалістів високого фахового рівня [5, с. 86].

Аналіз останніх досліджень. Необхідно відзначити, що вдосконалення медичної освіти активно відображається в наукових дослідженнях і більшість із них розглядають особистісне, у тому числі аксіологічне,

становлення медичного фахівця про що свідчать дослідження В. Аверіна, А. Агаркової, В. Бабаліч, В. Баруховича, І. Булах, О. Бульбу, Г. Василенко, О. Волосовця, М. Воронова, І. Геленко, А. Дьоміна, А. Зіменковського, Ю. Колісник-Гуменюк, П. Кондратенко, І. Кочіна, О. Кривонос, І. Кузнєцової, Ю. Кундієва, М. Купновицької-Сабадош, Т. Лебединець, В. Москаленко, М. Мруги, В. Ороховського, А. Полякова, Ю. Поляченко, О. Уваркіної, З. Шарловича, М. Шегедина, О. Шушляпіна, Ю. Юсеф та ін. У дослідженнях із педагогіки більшою мірою вивчені питання організації ефективного професійного навчання майбутніх медичних фахівців.

Мета статті – проаналізувати взаємозв'язок і взаємозалежність біоетики й біоетичної освіти у формуванні біоетичної культури медичного фахівця.

Виклад основного матеріалу. Нині біоетичний контекст медицини поступово виходить за межі окремих галузей культури (етики, права). Подібні тенденції знайшли відображення в концепції біоетики як культурного комплексу, що відображає її статус у контексті теорії моралі [8, с. 17]. Відповідно до цієї концепції біоетика є новим етапом у розвитку загальної теорії моралі, котрий регулює поведінку та відносини суспільства в цілому [9, с. 56].

Біоетика може бути розглянута як програма у межах парадигми практико-орієнтованого гуманізму, що тематизується всіма аспектами взаємодії в системі «Людина – людська природа». Виникнувши у межах осмислення досягнень науки у сфері медичної трансплантології, генної інженерії, геронтології і реаніматології, ембріональної репродукції, біоетика надалі виходить за межі як самої медичної науки, так і за межі етики, бо новітні відкриття в галузях біології і медицини виявилися здатними змінити не лише звичні уявлення про життя і смерть, про норму і патологію, добро і зло, а й подальший розвиток життя всього людського співтовариства. Значно збільшений за другу половину ХХ ст. рівень техніко-практичних можливостей медицини поставив перед науковцями нові етичні проблеми. Нові технології трансплантації органів, запліднення і підтримки життя вступили в протиріччя з традиційними культурними цінностями і з традиційними аксіологічними орієнтаціями.

Біоетичної оцінки потребують питання лікарської таємниці, евтаназії, концепції планування родини, методології біомедичних досліджень. Людина намагається поширити свій контроль на власну еволюцію і претендує на те, щоб не просто підтримувати своє життя, а й поліпшити його і змінити свою природу, спираючись на власне розуміння. У подібній ситуації виникають обґрунтовані дискусії щодо етичної основи і морального права на такі дії [4].

У науковому співтоваристві складаються суперечливі уявлення щодо подальшого розвитку «технологій життя». Одні вимагають накласти мораторій на небезпечні для всього живого дослідження, ставлять питання доцільності використання нових можливостей, небезпеки соціальних маніпуляцій, визначають новітні тенденції як виродження людського роду, захищають «право людини на природний незмінний геном» і ратують за «людський» спосіб подальшого розвитку людства. Прибічники нового знання, відзначаючи «нездійсненні ідеали», закликають не стояти на шляху наукового прогресу, абстрагуватися від «недосконалої» біологічної оболонки і визначають новий час, як початок прогенерації – народження майбутнього типу людини [2].

Наука впритул підійшла до межі, за якою приховано таємницю життя. Нині неможливо передбачити, чим може закінчитися вільне маніпулювання цією таємницею. Багато буде залежати від самих науковців, їх позиції, моралі та совісті [7].

У сучасній науковій літературі використовується поняття «біоетична освіта», доцільність уведення якого в науковий обіг обґрунтовується тим, що всі відзначені вище завдання біоетики можуть бути дозволені лише за умови формування й активності її колективного суб'єкта – носіїв біоетичного знання. Процеси цілеспрямованого формування в молодих поколіннях біоетичних знань, розвитку біоетичного мислення, біоетичної культури, освоєння біоетичних цінностей об'єднуються дослідниками, які працюють у сфері як загальної, так і професійної освіти, поняттям «біоетична освіта». Варто зазначити, що це поняття не має однозначного визначення, хоча широко й активно використовується в науковій і методичній літературі, в освітній практиці разом з поняттями «біоетичне виховання», «біоетична просвіта», «біоетично орієнтована освіта». У публікаціях європейських і американських науковців поняття «біоетична освіта» широко використовується та є загальновизнаним, біоетична проблематика досить широко і на високому теоретичному рівні представлена в зарубіжних дослідженнях, є спеціалізована література й освітні програми, структуровані в змістовні блоки, на основі яких тематично вибудовується вивчення біоетичної проблематики. Звернення до закордонного досвіду коректне, оскільки проблеми біоетики, незважаючи на різницю в соціально-економічних та інших умовах, за своєю суттю відносяться до сфери загальнолюдських проблем.

Узагальнення різних контекстів використання поняття «біоетична освіта» дозволило зробити висновок, що так відзначається утворення будь-якого статусу, якщо він характеризується як «найбільш людино-орієнтований», констатує моральні цілі та принципи, повагу до прав людини на життя, її повноцінність і безпеку, на біологічне благополуччя всього живого в умовах інтенсивного розвитку біотехнологій і в цілому науково-технічного прогресу. Дослідники відзначають, що саме освіта, набувши біоетичну спрямованість, може стати ефективним механізмом досягнення того, щоб етика науки і технологій, що впливають на існування людини і

життя в цілому, стала пріоритетом у свідомості кожної освіченої людини. Біоетика нині вже перебуває в різноманітних проявах як значущий компонент загальної культури, несе в собі позитивні принципи людської моральності та моралі, тому її варто ретельно й усебічно вивчати і використовувати в практичній охороні здоров'я і в суспільстві з метою відродження моральності.

Нині поки що немає підстав стверджувати, що в Україні склалася і розвивається система біоетичної освіти, оскільки відсутня відповідна нормативно-правова база, яка закріплює б статус такої освіти. Теорія і практика біоетичної освіти успішно розвиваються у Білорусі. Нині з білоруськими колегами активно співпрацюють науковці і фахівці у сфері медичної освіти з України, Молдови, окремих медичних ЗВО Росії [6; 11]. Прикладний аспект біоетичної освіти в широкому контексті допускає поширення біоетичного знання засобами активної просвітницької діяльності біоетичних комітетів, громадських організацій і цілих держав, в трансляції біоетичних знань у різноманітних формах: міжнародних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, нарад на регіональному і локальному рівнях, поширення друкованої та спеціальної електронної інформації [13-16].

Український науковець Є. Нейко зазначає, що нині прийнято виділяти три рівні біоетики як науки та сфери практичної діяльності (теоретична, практична та прикладна біоетика). Найбільший інтерес для фахівців медицини становить рівень прикладної біоетики, що включає опис конкретних ситуацій поведінки людини [10, с. 81].

Усвідомлюючи важливість і значущість поширення біоетичного знання, формування біоетичного мислення в молодих поколіннях, стверджуємо, що біоетична освіта як освіта особливого змісту має здійснюватися в системі професійної підготовки фахівців, передусім, медиків і біологів. Розділяємо позицію тих багатьох науковців, які стверджують, що освіта у ЗВО і коледжах будь-якого профілю має допускати вивчення механізмів взаємодії гуманітарного і природничо-наукового знання в проблемному полі біоетики, а в систему професійної медичної освіти мають також включатися розроблення стратегії і тактики біоетичного виховання, навчання і підвищення кваліфікації фахівців у системі безперервної освіти, створюватися навчально-методичні матеріали щодо вивчення основ біоетичної культури.

Дослідження міждисциплінарного характеру біоетики дозволило виявити, що вона є специфічною галуззю співпраці біології, філософії, етики та права. Сучасна біоетика стверджується як життєво необхідна умова функціонування гуманістично зорієнтованого наукового пізнання у сфері живої матерії та альтернативи цьому не існує ні для науки, ні для людства, але наука не може регулюватися лише на етичному рівні, її здатність до етичного самоконтролю не вирішує все. Обмежитись лише моральними обставинами та персональними оцінками науковця вже не можливо, виключивши в процесі цього державні та суспільні регламентації біомедичних досліджень. Необхідне створення системи етико-правового та соціологічного контролю над ними, з включенням домінуючих у кожному конкретному суспільстві морально-релігійних цінностей [3, с. 120].

Для того, щоб обґрунтувати необхідність орієнтування студентів медичного коледжу, майбутніх фельдшерів, на освоєння ціннісних підстав біоетики як нової філософії буття, на формування біоетичної культури як регулятиву майбутньої професійної діяльності, а також для того, щоб виявити можливості організації цілеспрямованої педагогічної діяльності щодо освоєння студентами біоетичної культури, варто розглянути категорії «цінність» і визначитися в їх конкретному розумінні в межах цієї статті, а потім розглянути суть поняття «біоетичні цінності», їх змістовне наповнення в контексті тенденцій, що сформувалися нині, до гуманізації медицини як галузі наукового знання і соціальної практики.

Людина залишається у центрі біосфери, а отже, у центрі уваги біоетики. Розглядаючи аспект центральності людської особи через призму персоналістичного розуміння, варто наголосити не тільки на цінності, а й на відповідальності людини, котра через свій біологічний і фізичний зв'язок із Космосом і середовищем існування постійно втручається в людське життя і навколишній світ. Аналізуючи філософські основи біоетики, розмірковуємо над питаннями походження людського життя, визначення гідності особи та її тілесності, важливості її відповідальності у Всесвіті [12, с. 25-26].

У цій статті поняття «цінність» використовується в його філософському і, більшою мірою, соціальному контексті. Філософське поняття «цінність» означає значущість будь-якого об'єкту (предметна цінність), а також нормативний, оцінювальний бік явищ суспільної свідомості (суб'єктні цінності або ціннісна свідомість). У соціології термін «цінність» як теоретична категорія визначається через поняття громадської значущості предмета і соціальної установки й оцінюється з точки зору того, наскільки ці цінності допомагають людині впливати на соціальне середовище, перетворюючи його. Свій розвиток проблема цінностей і ціннісних орієнтацій одержала в аксіологічних підставах сучасної особистісно орієнтованої педагогіки, в межах якої ціннісні стосунки, ціннісні установки, ціннісні орієнтації розглядаються як внутрішні регулятори поведінки людини.

Біоетичні цінності, як такі, до теперішнього часу так і не стали предметом ґрунтовного наукового аналізу, хоча термін «біоетичні цінності», як зазначено вище, активно використовується. Для сучасної педагогічної науки аксіологічний підхід уже досить міцно є основою нової філософії освіти і методології педагогіки, розглядаючи людину як вищу цінність і самоціль громадського розвитку. Поняття «цінність» у вітчизняних педагогіці та психології використовується для позначення об'єктів, явищ, абстрактних ідей, що втілюють у собі громадські ідеали і виступають завдяки цьому як еталон належного. Термін «цінність» указує на людське, соціальне і культурне значення певних явищ реальної дійсності, на основі яких закріплюються в суспільній свідомості та культурі «суб'єктні цінності» як цілі, що відображають уявлення суб'єкта про норми і виступають орієнтирами в його оцінках, діяльності та поведінці. Це духовні й емоційні переживання значення та сенси, ідеальні норми буття, що приймаються людиною за основу дій і вчинків. Цінності є узагальнені уявлення про бажане і соціально необхідні для суспільства, тому вони не можуть бути заданими, вони встановлюються людьми, всім людством, змінюються й уточнюються в розвитку людського суспільства. У суті своїй – це значення, цілі та сенс життя людей, оскільки орієнтовані на людину, на її права, свободи, ідеали, на умови існування і норми взаємодії, спілкування в співтоваристві. Такі цінності називаються загальнолюдськими, на їх основі розгортаються соціальна регуляція та цілеспрямовані дії людей. Цінності розглядаються також як вищі людські принципи і зв'язуються з можливістю розвертання та реалізацією особистістю її багатих внутрішніх ресурсів, морального розвитку, розкриття духовного і творчого потенціалу.

Аналіз теоретичних підстав вивчення цінностей і тенденцій прийняття суспільством біоетичної культури як системи знань про пріоритетні цінності Життя дозволив виділити найважливіші цінності, які можна назвати біоетичними. До них варто віднести: 1) *загальнолюдські моральні цінності*, пов'язані з утвердженням у суспільній свідомості ціннісних пріоритетів Життя (вітальні цінності): Життя і Смерть; Чистота, Повнота і Гармонія (Благополуччя) навколишнього світу; Здоров'я і його збереження; Людина і Людство як вища форма розумного життя; Цілісність живих об'єктів різних рівнів організації; Єдність людини і природи; 2) *вищі моральні цінності*: Добро і Зло; Милосердя як готовність надати допомогу, принести користь в ім'я забезпечення якості життя і благополуччя; Співчуття стосовно будь-якого живого об'єкту; Влада людини, що творить і руйнує, над власною та зовнішньою природою; Збереження Честі та Гідності, прав і свобод людини.

Варто зазначити, що скласти вичерпний перелік біоетичних цінностей в їх однозначному тлумаченні, очевидно, досить складно. Доцільно розглядати їх інтегрованими в контексті формування гуманістичної філософсько-світоглядної позиції сучасної людини. Варто констатувати зростаючий рівень поширеності в суспільстві у теоретичному і прикладному аспекті біоетичних знань, актуалізованих необхідністю розв'язувати складні питання, що виникли як наслідок науково-технічних досягнень людства в галузях медицини і біології, що вийшли за межі компетенції цих наук. Має місце виражений інтерес широкої громадськості, більшості соціальних верств населення в усіх розвинених країнах світу до питань, пов'язаних із граничними характеристиками буття людини і природи: життя і смерть, відповідальність, турбота та допустима міра втручання у визначальні умови життя. Це породило виникнення і зміцнення в суспільній свідомості нових соціальних цінностей, які здобули назву біоетичних. Біоетичні проблеми як такі, і проблеми біоетичної освіти як основи формування біоетичної культури мають «відкритий» характер, істотно впливають на розвиток громадської свідомості в контексті вимог гуманізації громадського життя та дотримання прав людини. Такі проблеми вимагають від фахівців, перш за все, медичних працівників, готовності до прийняття усвідомлених і конкретних, залежних від специфіки ситуації рішень, отже, від особистого морального вибору й особистої відповідальності. У зв'язку з цим актуальним стає питання про важливість і значущість для осмислення медичного працівника, що практикує і прийняття біоетичної культури як філософсько-світоглядної основи і регулятиви професійної діяльності.

Висновки. Сучасний етап розвитку біоетики показує, що впровадження нових технологій в медицину, пов'язаних з науково-технічним прогресом, буде відігравати важливу роль у вирішенні моральних проблем в медицині. Як вважають сучасні науковці, до середини XXI ст. може бути створений синтез людини і машини, так званий біоробот, «кіборг». І разом із тим сама людина може регресувати в плані перетворення у виконавця чужої волі. Це неминуче може призвести до втрати цілісності людського виду *Homo Sapiens*, до атрофії лобових часток мозку, що обов'язково поставить нові проблеми перед біоетикою. Однак, нині можемо вже прогнозувати, що кардинальне вирішення біоетичних проблем залежить від стану суспільства, його морально-етичного прогресу, від людини як особистості, її здатності до саморегуляції і лише потім від медицини [1, с. 69].

Отже, біоетична культура сучасного медичного працівника виступає важливим чинником у його успішній професійній діяльності. І в умовах ринкової економіки, коли велике значення має конкурентоспроможність будь-якого фахівця, біоетична культура, етика, деонтологічна культура медичного працівника є найважливішими складовими успіху, поряд із професіоналізмом і компетентністю. Як бачимо, зазначені вище проблеми показують актуальність біоетичної освіти, її затребуваність у майбутньому, оскільки прогрес у медицині безперервний і людина неминуче знайомитися з новими досягненнями медицини, а також з супроводжуваними їх новими біоетичними проблемами.

Список використаних джерел:

1. Бегалинова К. К. Современные биоэтические проблемы медицины и пути их решения / К. К. Бегалинова, А. С. Бегалинов // Профессиональное образование в современном мире. – 2013. – № 4(11). – С. 65-73.
2. Вишняк Є. Д. Людське життя в контексті високих біотехнологій // Матер. І Нац. конгресу з біоетики. – Київ, 2001. – С. 21.
3. Возний А. П. Тілесність людини як феномен розвитку фізичної культури / А. П. Возний // Філософія науки: традиції та інновації. – 2014. – № 2 (10). – С. 113-122.
4. Запорожан В. Від біоетики – до ноетики // Вісник НАН України. – 2004. – № 12. – С. 22-29.
5. Ковальова О. М. Впровадження біоетичних принципів в практичну та наукову діяльність майбутніх лікарів / О. М. Ковальова, Т. В. Ащеулова, Ю. І. Латогуз // Шостий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю 27-30 вересня 2016 Київ, Україна. – К., 2016. – С. 86.
6. Концептуальные основы биоэтического образования / Т. В. Мишаткина // Субрегиональная встреча экспертов ЮНЕСКО по развитию сотрудничества и созданию региональной ассоциации преподавателей биоэтики. Кишинев, Республика Молдова, 28-29 мая 2009. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.kgmu.kcn.ru/division/lekomitet/about.doc.
7. Кундієв Ю. Біоетика – веління часу // Ліки України. – 2002. – № 11. – С. 55-57.
8. Москаленко В. Ф. Біоетика : філософсько-методологічні та соціально-медичні проблеми / В. Ф. Москаленко, М. В. Попов. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 210 с.
9. Наливайко О. Б. Формування професійної культури майбутніх сімейних лікарів у процесі контекстної підготовки : дис... канд. пед. наук. : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ольга Борисівна Наливайко. – Вінниця, 2016. – 286 с.
10. Нейко Є. М. Місце біоетики в педагогічному процесі вищої медичної освіти / Є. М. Нейко, В. Я. Камінський, О. Г. Попадинець, В. Л. Несторенко // Архів клінічної медицини. – 2006. – № 1. – С. 80-81.
11. Силуянова И. В. О состоянии нравственного самосознания врачебного сообщества // Биоэтика. – 2008. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.biosocial.ru.
12. Терешкевич Г. Т. Креационізм і персоналізм як теоретичне підґрунтя біоетики / Г. Т. Терешкевич, О. Б. Голубець, О. В. Шуст, В. П. Оліферчук // Шостий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю. – К., 2016. – С. 25-26.
13. Ethics. International Encyclopedia of Ethics / Ed. I. K. Roth. L. – Chicago. 1995.
14. Leone S., Privitera S. Dizionario di bioetica // Edizioni Dehoniane – Istituto Siciliani di Bioetica. – Bologna, 1994. – С. 954-958.
15. Potter Van R. Global Bioethics. – Michigan State U.P., 1988.
16. Reich W. T. (ed). Encyclopedia of bioethics (revised edition) // Simon & Schuster Mac-Millan. – New York, 1995.